

*Ana-Maria CHEȘCU**

**CONFRUNTARE ȘI COOPERARE ÎN SPAȚIUL PONTIC
HUNTINGTON VS. BRZEZINSKI**

***Confrontation and cooperation in the Black Sea area
Huntington vs. Brzezinski***

Abstract: *From the ancient times, the Black Sea has been an important waterway and a meeting point of great civilisations. Today, it is surrounded by a number of countries that play an important role on the international scene. From a geographical perspective, the Black Sea region includes those countries that have access to the sea – Turkey, Bulgaria, Romania, Ukraine, Russia, Georgia, but the extended area includes states such as Greece, Albania, Macedonia, Armenia, Hungary, Azerbaijan and the Republic of Moldova. All these countries are linked by a series of common economic and political interests, visible in their membership in several international bodies such as Blackseafor (The Organisation for Diplomatic–Military Cooperation of the Black Sea), a cooperative group of coastal states aiming to maintain the peace and stability of the area, and BSEC (Black Sea Cooperation Organization), an organisation that secures the commercial links between the Black Sea and the North Sea. In relation to these interests, the two political scientists mentioned in the title of this paper examine the role that each state around the Black Sea plays in the contemporary international relations.*

Keywords: *Cooperation, geopolitics, Black Sea area, confrontation, geostrategic players.*

Situat la răspântia a două continente – Europa și Asia – Marea Neagră a reprezentat, încă din cele mai vechi timpuri, o importantă arteră navigabilă și o zonă de întâlnire a marilor civilizații. Vorbind despre importanța Mării Negre, istoricul Gheorghe Brătianu considera că principalele puncte cheie care făceau din Marea Neagră o mare importantă erau existența strâmtorilor, care asigurau legăturile pe mare și Peninsula Crimeea, care asigura o poziție stăpânitoare în tot complexul pontic¹. În concepția brătienistă, „cine stăpânea Crimeea, stăpânea Marea Neagră”².

Atunci când vorbim de spațiul pontic, la modul general, ne referim la acea zonă care înconjoară Marea Neagră, dar în realitate, zona desemnează

* Doctorand în istorie la Facultatea de Istorie a Universității „Al. I. Cuza” din Iași.

¹ Gh. Brătianu, *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Editura Polirom, Iași, 1990, pp. 82-83.

² *Ibidem*.

un teritoriu mult mai extins. Din punct de vedere geografic, spațiul pontic cuprinde acele state care au acces la acvatoriul mării – Turcia, Bulgaria, România, Ucraina, Rusia și Georgia – în timp ce, regiunea extinsă cuprinde state, precum Grecia, Albania, Macedonia, Armenia, Ungaria, Azerbaidjan și R. Moldova. Astăzi, aceste state sunt legate printr-un sistem de relații economice comune și aspirații politice apropiate, mai ales după eliminarea taxelor impuse de regimul comunist.

Pe teritoriul Mării Negre funcționează o serie de organisme precum Blacksefor (Organizația de Cooperare diplomatico-militară a Mării Negre), grup de cooperare a statelor riverane, în scopul menținerii păcii și stabilității în zonă și BSEC (Organizația de Cooperare a Mării Negre), organizație care asigură legăturile comerciale de la Marea Neagră la Marea Nordului³.

Din cele mai vechi timpuri, *Pontus Euxinus* sau *Mare Negrum*, așa cum era cunoscută încă din perioada antică, nu a reprezentat altceva decât o rămășiță a fostei mări sarmatice, ce acoperea un spațiu imens care pleca din Europa Centrală și ajungea până în Turkistan. La sfârșitul terțiarului, această imensă mare a fost împărțită în mai multe sectoare; bazinul Mării Negre s-a separat de bazinul Mării Caspice, iar aceasta, la rândul ei, de Lacul Aral. Datorită poziționării geografice, astăzi, Marea Neagră, componentă a Mării Mediterane, este una din cele mai înconjurate de uscat din întreaga lume. Izolarea Mării Negre față de alte mări este asigurată prin prezența strâmtorilor, care asigură legăturile pe mare. Spre sud-vest, marea comunică cu Marea Marmara, prin strâmtoarea Bosfor, iar cu Marea Egee, prin strâmtoarea Dardanele.

Din aceste puncte de vedere, putem afirma că zona pontică nu a avut niciodată un rol atât de important ca cel de astăzi. Marea Neagră reprezintă unul dintre cele mai importante coridoare energetice ale lumii și un important punct de legătură între Asia Centrală și Caucaz și între Orientul Mijlociu și Asia Centrală și de Vest.

La Summit-ul NATO de la București s-a reactivat importanța Mării Negre pentru spațiul mondial și european. La punctul 36 erau stipulate următoarele: „Reafirmăm importanța continuă a Mării Negre pentru securitatea euro-atlantică. În această privință, salutăm progresul în consolidarea securității regionale, prin utilizarea eficientă a inițiativelor și mecanismelor existente. Alianța va continua să sprijine aceste eforturi, în mod adecvat, ghidată de prioritățile regionale și pe baza transparenței, complementarității și inclusivității, în scopul dezvoltării dialogului și cooperării între statele Mării Negre”⁴. Așadar, astăzi, NATO nu mai este un

³ Gen-loc. Teodor Frunzeti, *Cooperarea regională-măsuri de creștere a securității regionale, de sporire a încrederii, de sporire a încrederii și de prevenire a conflictelor în zona extinsă a Mării Negre*, în *Cunoaștere strategică în zona extinsă a Mării Negre*, Editura RAO, 2011, pp. 189-200.

⁴ Contraamiral D. Dănilă, Șeful Statului Major al Forțelor Navale, *Contribuții ale forțelor navale la cooperarea militară, regională și la integrarea României în Uniunea Europeană*, în „Buletinul Forțelor Navale”, nr. 8, București, 2008, p. 5.

organism limitat la Europa, ci a devenit o forță care acționează pe toate meridianele lumii, și totodată, un avanpost pentru America, care încearcă prin toate mijloacele să contracareze influența Rusiei în zona eurasiatică.

Ca răspuns, Rusia a creat CSI, sau Comunitatea Statelor Independente, un adevărat paravan pentru adevăratele intenții ale rușilor. În anul 1995, Boris Elțin emitea un document prin care expunea scopurile acestei organizații: „Principalul scop al politicii Rusiei față de CSI este crearea unei organizații de state integrate politic și economic, capabile de a-și revendica locul cuvenit în comunitatea mondială, consolidarea Rusiei ca forță conducătoare în formarea unui nou sistem de relații economice și politice interstatale pe teritoriul post-sovietic⁵. În acest scop, Rusia a semnat în primăvara anului următor două acorduri: primul, intitulat „Comunitatea de Republici Suverane”, a consacrat uniunea Rusiei cu Belarusul, iar al doilea, „Acordul Comunității de State Integrate”, a reunit state precum Rusia, Kazahstan, Belarus și Kârgâzstan.

Pentru a vedea care sunt rațiunile care au influențat politica internațională, de-a lungul timpului, în studiul de față vom defini noțiunea de geopolitică și principalele idei promovate de către cei doi mari geostrategi, Huntington și Brzezinski, și vom analiza principalele interese și jocuri politice ale statelor din zona pontică.

De-a lungul timpului, perspectivele geopolitice au variat, în funcție de modul în care oamenii au interpretat schimbările petrecute în politica externă. Dacă în secolul XIX noțiunea de geopolitică a fost strâns legată de poziționarea geografică a statelor, ulterior termenul s-a extins către continente. Două curente au dominat gândirea geopolitică a secolului nostru: curentul organic și curentul geostrategic. Fondatorul curentului organic a fost Friederich Ratzel (1844-1904)⁶. În lucrările sale, acesta considera că „spațiul vital” sau *lebensraum-ul*, reprezenta un factor important al formării caracterului politic al statului, iar localizarea, un factor important al omogenizării acestora. Pe lângă aceste două caracteristici – spațiu și localizare - Ratzel identifica un al treilea factor geopolitic, delimitarea teritorială sau granița, element care reflecta toate schimbările pe care un stat le suporta.

De cealaltă parte, promotorii curentului geostrategic au fost istoricii englezi și americani. Cel care a deschis drumul cercetării geostrategice a fost Alfred Mahan (1840-1914). Ca amiral al flotei americane, Mahan a lansat teoria puterii maritime. În lucrarea sa de referință, *The interest of America in Sea Power*, apărută în anul 1897, acesta considera că lumea va fi stăpânită de statul care va controla mările și oceanele lumii. Aceste idei ale sale l-au făcut să devină primul profet al supremației americane în lume. În contrast cu acesta, John Makinder lansa teoria puterii terestre sau a *heart-landului*. În opinia sa, „cine stăpâna Europa de Est stăpâna heartland-ul, cine

⁵ Z. Brzezinski, *Marea tablă de șah. Geopolitica lumilor secolului XXI*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000, p. 123.

⁶ S. Negruț, *Geopolitica*, în „Jurnal Economic”, an VIII, nr. 15, București, pp. 3-8.

conducea heartland-ul stăpâna Eurasia și Africa, cine stăpâna Eurasia și Africa stăpâna lumea”⁷. Deși în lucrarea *Pivotul geografic al istoriei*, Makider considera Asia Centrală pivotul istoriei, după sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale, își revizuieste opiniile și plasează pivotul către centrul Europei.

După cel de-al doilea război mondial, curentul geostrategic câștigă din ce în ce mai mult teren, iar lumea nu mai este împărțită în zone distincte, ci se află în continuă mișcare și interacțiune. Ca știință a secolului XXI, geopolitica se împarte acum, între est și vest, între lumea avansată și lumea mai puțin avansată. Dintre cei mai cunoscuți politologi ai timpurilor noastre amintim aici pe Samuel Huntington, promotorul națiunii de civilizație ca factor esențial în relațiile internaționale și Zbigniew Brzezinski, cu a sa tablă de șah, care merită toată atenția, în opinia noastră. Contestatar al ideii de stat ca mare putere și al rivalității dintre est și vest, Huntington vorbește despre o lume culturală aflată într-o continua ciocnire. În opinia sa, rivalitatea est-vest reprezenta doar un mit creat la cerința Occidentului, lumea posteroară Războiului Rece fiind o lume a șapte sau opt civilizații, care conturau tabloul unei lumi multipolare și multiculturală. Pentru prima oară – constata Huntington – politica globală devenea multipolară și multicivilizațională, iar Occidentul pierdea teren în raport cu puterile non-occidentale⁸. În opoziție cu acesta, Zbigniew Brzezinski considera că și în secolul XX statele națiuni rămâneau elemente de bază ale sistemului mondial⁹. În opinia acestuia, competiția, bazată pe criteriul teritorial, domina și în prezent politica mondială. Mai mult decât atât, acesta considera că așezarea geografică constituia punctul de plecare în definirea priorităților externe ale unui stat-națiune, iar mărimea acestuia, un element care-i definea puterea și influența. Îndrăznim să spunem că există și unele excepții. Japonia este o țară care nu a beneficiat de o poziție geografică favorabilă și totuși este unul din principalii actori ai scenei mondiale și redutabil competitor al SUA și Rusia. De altfel, însuși autorul recunoaște că, în prezent, geopolitica a progresat de la nivelul regional la cel global, iar politica regională a pierdut teren în fața supremei puteri. Să fie asta o consecință a procesului de globalizare?

Marile confruntări din jurul spațiului pontic Rusia

La sfârșitul secolului XX, moartea monstrului rus părea inerentă, iar mirajul comunismului, iluzia care promisese pacea eternă și deplina egalitate se dovedise o utopie, atât pentru milioanele de ruși, cât și pentru popoarele cucerite în numele universalismului sovietic. În mod evident, noua Rusie a fost devastată de colapsul și desființarea Uniunii Sovietice, astfel încât, în

⁷ Idem, *Geopolitica - Universul Puterii*, Editura Meteor Press, 2008, p. 13.

⁸ S. Huntigton, *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Oradea, 1997, p. 25.

⁹ Z. Brzezinski, *op. cit.*, p. 34.

anii premergători acestui eveniment, principalul obiectiv al cabinetului de la Moscova a fost redobândirea mândriei naționale și asigurarea influenței sale în întreaga lume. Afirmția lui Aleksandr Rutkoi, vicepreședinte în timpul lui Boris Elțin, este ilustrativă în acest sens: „Dacă privim la situația geopolitică a țării noastre, devine evident că Rusia reprezintă singurul pod între Europa și Asia. Cine devine stăpânul acestui spațiu, va deveni stăpânul lumii¹⁰. Cu toate acestea, Rusia de după anul 1991, a fost o țară a confuziei. Decenii întregi de regim comunist au impus poporului rus o izolare totală de restul lumii și impresia falsă că marele colos rus nu va putea fi dărâmat niciodată. De aici și șocul resimțit de poporul rus. Iată ce spune Zbigniew Brzezinski despre prăbușirea URSS-ului: Prăbușirea URSS a produs o confuzie geopolitică enormă. În decursul a doar două săptămâni – poporul rus – care, în general, era chiar mai puțin prevenit asupra apropiatei dezintegrări a URSS, decât lumea din afara acestuia, a descoperit brusc, că nu mai era stăpânul unui imperiu transcontinental, ci frontierele Rusiei se restrânseseră, la ceea ce fuseseră la începutul secolului XIX în Caucaz, la mijlocul aceluiași secol în Asia Centrală, și –mult mai spectaculos și dureros – la ceea ce fuseseră cam 1600 spre vest¹¹. Mai mult decât atât, pierderea statelor baltice a dus la pierderea statelor Riga și Tallin, pierderea Ucrainei la pierderea Odesei, iar proclamarea independenței statelor caucaziene, Georgia, Armenia și Azerbaidjan au dat ocazia Turciei și Ucrainei să se afirme în regiunea eurasiatică. În aceste condiții, singura legătură cu a Rusiei cu marea a rămas portul Novorosiisk, iar cele două conducte care traversau teritoriul georgian, oleoductul Baku-Tbilisi-Erzurum și gazoductul Baku-Tbilisi-Ceyhan au fost redirecționate către statele vest-europene. Pierderea acestor conducte a produs o pagubă de milioane de dolari în bugetul Rusiei, care s-a văzut deposedată de o importantă sursă de venit.

În ciuda acestor pierderi, Samuel Huntington considera că Rusia continua să domine regiunea eurasiatică, chiar și după ce o parte din fostele parteneri ale URSS-ului și-au proclamat în continuare independența. Iată ce spune istoricul despre aceasta: „Rusia creează pretutindeni un bloc având centrul ortodox sub conducerea sa și un tampon de state islamizate care sunt, în diferite grade, dominate și din care Rusia va încerca să excludă influența altor puteri¹². În opinia sa, Rusia, ca succesoare a imperiilor țarist și comunist reușește să creeze un bloc civilizațional, asemănător în multe privințe cu al Occidentului, care este reunit în jurul Franței și Germaniei. Reunite în jurul unor state nucleu, aceste regiuni se află în competiția pentru putere în Europa.

Ucraina

De cealaltă parte, Zbigniew Brzezinski vede în Ucraina principalul pilon al influenței rusești în Europa și Asia, considerând că, „fără Ucraina,

¹⁰ Z. Brzezinski, *op. cit.*, p. 126.

¹¹ *Ibidem*, p. 105

¹² S. Huntington, *op. cit.*, p. 240.

Rusia ar mai înceta să mai fie un imperiu eurasiatic¹³. Alături de Rusia, Ucraina reprezintă un spațiu important pe tabla de șah a Eurasiei, dar nu are o influență care să-i permită să controleze singură această zonă. Dacă luăm în considerare criteriul demografic Ucraina are aceleași probleme ca și Rusia, care se confruntă cu o scădere bruscă a populației și o reducere a calității forțelor armate. Mai mult decât atât în momentul de față, Ucraina este divizată în două: partea de vest, puternic naționalistă, vorbitoare de limbă ucraineană, tinde către vest și parte estică, ortodoxă și puternic vorbitoare de limbă rusă pare să fie puternic atașată de Rusia. Pe lângă această divizare, mai există și problema Crimeii, provincie în proporție de 70% rusă, și care, între anii 1991-1992, a sprijinit independența Ucrainei față de Rusia, dar la presiunile liderilor de la Kiev și Moscova și-a reevaluat opțiunile. Dincolo de unele scenarii privind împărțirea Ucrainei în două, sau absorbirea de către Rusia cu totul a acestei provincii, credem că Ucraina, deși va rămâne o provincie independentă, nu va renunța de parteneriatul cu fratele de la est, deoarece o leagă de acesta rațiuni economice și culturale, mult mai puternice decât atracția Occidentului. Datorită rolului pe care l-a avut în Uniunea Sovietică și datorită rolului pe care îl are acum, acela de țară de tranzit a gazului transportat prin conductele rusești către Europa Occidentală, Ucraina nu își poate permite să sfideze Moscova.

Azerbaidjan și Turcia

Atât Ucraina, cât și Azerbaidjanul, reprezintă regiuni importante pentru ceea ce Rusia ar putea deveni pe viitor. Dacă liderii de la Moscova reușesc să se înțeleagă cu omologii de la Kiev, Rusia ar putea câștiga toate mijloacele pentru a putea deveni un stat important în zona eurasiatică, dar și un stat important în zona Mării Negre. Din punct de vedere energetic, Azerbaidjanul reprezintă pentru Rusia bușonul care poate deschide accesul la bogățiile din Marea Caspică și Asia Centrală. Cu toate acestea, știm că această provincie este musulmană, iar istoria și limba o leagă mai mult de Turcia, un alt stat cu influență în zona pontică. După cum afirma același Brzezinski, „un Azerbaidjan legat de Turcia, ar îndepărta Rusia de acest rezervor energetic, iar un Azerbaidjan legat de Rusia, ar face ca independența statelor central asiatice să rămână doar pe hârtie”¹⁴.

În momentul de față, Turcia asigură stabilitatea în zona pontică și reprezintă o contrapondere la pretențiile Rusiei în acest spațiu. Cu toate acestea, în interiorul Turciei există și astăzi numeroase probleme legate de definirea propriei identități și de propria istorie. La fel ca și rușii, turcii păstrează în minte amintirea propriului trecut glorios legat de istoria Imperiului otoman. Dacă naționaliștii turci văd în populațiile turce din Asia Centrală și Marea Caspică o posibilă zonă de dominație turcească,

¹³ Z. Brzezinski, *op. cit.*, p. 59.

¹⁴ S. Huntigton, *op. cit.*, p. 240.

fundamentalistii islamici ținesc către Orientul Mijlociu. Între aceștia sunt „europeniștii”, care promovează apropierea de Occident. În mod evident, tensiunile dintre aceștia sunt departe de a se fi încheiat, iar un posibil dezechilibru în interiorul Turciei va dezechilibra spațiul pontic. Din punct de vedere geografic, Turcia este așezată lângă alte trei state cu probleme religioase; Iranul, Irakul și Siria, state în care îi regăsim pe regenații kurzi, popor asiatic cu veleități războinice. Dacă aceștia ar invoca dreptul la autodeterminare, în mod cert zona ar fi supusă unui conflict etnic, deosebit de grav pentru politica europeană.

Pe baza acestor considerente, putem respinge acuzațiile unor istorici care consideră că Turcia trebuie să-și asigure rolul de pilon al islamului. Unul dintre aceștia, Huntington considera că Turcia trebuie să-și asume titlul de pilon al islamului și să renunțe la rolul unui cerșetor care bate la ușa Occidentului. Din păcate, statul turc actual nu mai are puterea și gloria Imperiului de altădată, iar un eventual ajutor occidental nu este de lepădat. În momentul de față, Turcia nu are puterea să omogenizeze populațiile islamice din zonă și nici să devină un stat-nucleu pentru acestea. În plus, Occidentul pare nesimțitor la doleanțele acestui stat, și din acest motiv, Turcia joacă în continuare un rol neutru în politica internațională, îndreptându-se, atât către Occident, cât și către Orientul Mijlociu. Brzezinski pare să confirme această părere considerând că: „Dacă Turcia își menține drumul spre Europa - și - dacă Europa nu își închide ușile pentru Turcia - este posibil ca statele caucaziene să graviteze spre orbita europeană, ceea ce ele își doresc cu ferveare. Dar dacă europenizarea Turciei stagnează, din motive interne sau externe, Armenia și Georgia nu vor avea altă opțiune decât să se adapteze la dorințele Rusiei¹⁵”. În ceea ce ne privește, nu știm care va fi rolul Turciei în viitor, dar cu siguranță va avea unul, din moment ce în prezent face parte din G20, iar dezvoltarea economică joacă un rol important în politica internațională.

Rezumând cele spuse mai sus, putem conchide următoarele: în zona Mării Negre, principalii jucători geostrategici vor rămâne Rusia, secundată sau nu de Ucraina și America, prin prezența NATO-ului în regiune, organizație care se bazează în special pe Franța și Germania.

¹⁵ Z. Brzezinski, *op. cit.*, p. 168.

BIBLIOGRAFIE

BRĂȚIANU, Gh., *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană*, Editura Polirom, Iași, 1990.

BRZEZINSKI, Z., *Marea tablă de șah. Geopolitica lumilor secolului XXI*, Editura Univers Enciclopedic, București, 2000.

DĂNILĂ, D. Contraamiral, *Contribuții ale forțelor navale la cooperarea militară, regional și la integrarea României în Uniunea Europeană*, în „Buletinul Forțelor Navale”, nr. 8, București, 2008.

FRUNZETI, Teodor Gen-loc., *Cooperarea regională-măsuri de creștere a securității regionale, de sporire a încrederii, de sporire a încrederii și de prevenire a conflictelor în zona extinsă a Mării Negre*, în *Cunoaștere strategică în zona extinsă a Mării Negre*, Editura RAO, 2011.

HUNTIGTON, S., *Ciocnirea civilizațiilor și refacerea ordinii mondiale*, Editura Antet, Oradea, 1997.

NEGRUȚ, S., *Geopolitica*, în „Jurnal Economic”, an VIII, nr. 15, București.

Idem, *Geopolitica - Universul Puterii*, Editura Meteor Press, 2008.